

K ANTROPOSOFICKÉMU OBRAZU ČLOVĚKA A SVĚTA

Bernhard Grom

Co znají nejspíše ti, kdo stojí vně antroposofie, to jsou reformní myšlenky, kterých se chopil její zakladatel Rudolf Steiner: waldorfská pedagogika, léčebná pedagogika, komplexní medicína s léčebnými přípravky od firmy Weleda a biologicko-dynamický způsob zemědělského hospodaření. Oproti tomu je její ústřední záležitost, její meditatívni „cesta poznání“, často známa pouze útržkovitě.

Tuto cestu pokládají mnozí lidé za těžko srozumitelnou. Rudolf Steiner ji rozvíjel v hledání trvajícím celé desítky let. V její rané fázi ji zakládal převážně ještě na filozofii a „goetheanismu“ a také v pozdější době vždy zápasil o souhlas filozofického světa. Po přelomu století však začal své myšlenky vyjadřovat stále více esotericko-okultním jazykem teosofie, Paracelsa, rosenkruciánů a jiných tradic, které však vždy vykládal svým vlastním způsobem. Když pak byl v roce 1912 vyloučen kvůli svému přespříliš západně-křesťanskému zaměření také z Teosofické společnosti, jejíž německou sekci po dlouhá léta jako její generální sekretář vedl, založil vlastní hnutí, které nazval „antroposofii“.

Antroposofie chce - stručně řečeno - vyvést moderního člověka z pouze naturalistického poznávání přírody, z vysloveně abstraktního mrtvého filozofování a pouze církevně-dogmatické víry. Člověk se má pozdvihnout nad „obvyklé vědomí“ k „nadsmyslovému poznatku“, který ho prostřednictvím antroposofického meditačního školení zmocní k „živoucímu“ myšlení, cítění a chtění. Má člověka uschopnit k tomu, aby dokázal vidět oblasti kultury, které v materialismu ztratily souvislost, opět v duchovní jednotě.

Filozofické základy ve Steinerově rané periodě²⁷

Východiskem k dosažení tohoto cíle bylo Steinerovi jeho stále ještě převážně filozoficky laděné dílo *Filosofie svobody* (*Die Philosophie der Freiheit*, 1894). V něm chce vyložit, že člověk může překročit hranice poznání, které mu stanovila filozofie Immanuela Kanta nebo též pozitivismus mnoha zástupců přírodních věd. Abychom to vyjádřili jeho vlastními slovy: Steiner se vyslovuje pro „monismus“, který chápe, že jsme *myšlením* spojeni s celkovým „světovým procesem“. Neboť - jak sám argumentuje - svět se nám jeví složený z hmotného a duchovního, objektivního a subjektivního, tedy „dualistického“ jen proto, že ho sami chápeme jak smyslově-tělesně, tak též i duševně-pojmově. Zaměříme-li se však intenzivně na myšlení, můžeme vidět, že v něm nezpracováváme pouze smyslové vjemy přírodovědeckými pojmy, nýbrž že nadto přijímáme též poznatky z duševního světa.

Smyslové vjemy, které vnímáme například při srážce dvou kulečnickových koulí, tvoří jako takové nesouvisící sled. Teprve poté, co naše aktivní myšlení použije pojmů koule, pohyb, úder a rychlost, je celý proces srozumitelný. Podobně - jak říká Steiner - nám svět smyslů ukazuje jen určité trojúhelníky, avšak to, co je všem trojúhelníkům společné, obsahuje pouze náš pojem trojúhelník. Též konkrétní kůň nebo jednotlivá růže se nám odhalí pouze z pozice svého charakteru (*typos*), který nám ukáže naše intuice - jak to vyložil Johann Wolfgang von Goethe myšlenkou prarostliny a prazvffete.

Zde se již projevuje první zvláštnost Steinerova pojetí poznatku, a sice jeho institucionistický základní rys: „Lidská duše může plodit poznatky jen *samotvůrčím* způsobem sama v sobě“ (Souborné vydání 18, str. 596). Smyslové vnímání je pro Steinera zároveň jen příležitostí, jak k němu

27) Steinerova díla jsou citována ze souborného vydání (S V), které vyšlo v Do-

machu (Švýcarsko). Jejich tituly a přesný rok zde použitého vydání se nalézají v seznamu literatury od B. Groma, Antroposophie und Christentum, Miinchen 1989, str. 183-185.

pouze přimyslet již hotové pojmy, které k nám prostřednictvím *intuice* přicházejí ze světa idejí - nevytváříme je tedy pozorováním a abstrakcí. U Steinera k nám přicházejí pojmy z objektivního „procesu světa“. Vykládá to následovně: Svět přináší jak rostlinu, kterou poznáváme, tak i náš pojem rostliny. A protože tvoříme stejně tak pojem subjektu jakož i objektu, z tohoto důvodu se naše myšlení nachází v „celku světa“ nad subjektem i objektem.

Vyplývá to však i z druhé zvláštnosti Steinerova myšlení, n sice z jeho *panteistického myšlení jednoty*, které sám jednou označil za *myšlenkový monismus*. Steiner míní, že naše myšlení je především a pouze naší individuální činností. Vposledku jde o myšlení procesu světa, tohoto *všejediného bytí*, kosmu. „Nikdy nesmím říci, že můj individuální subjekt myslí; on mnohem spíše sám žije z milosti myšlení.“ Steiner to zdůvodňuje následovně: Protože myslíme v univerzálních pojmech, jako je trojúhelník nebo rostlina, je naše myšlení nadindividuální a naše *myšlení v kategorii Já* v nás získá vsejediné myšlení jen tím, že zakoušíme prostřednictvím smyslového vnímání, cítění a chtění sami sebe jako jednotlivce. Tím, že tedy vnímáme a cítíme, jsme sice jednotlivci, a přece „tím, že myslíme, jsme jediné bytí“, jsme božství, jsme proces světa. Každý člověk přitom obsahuje svým myšlením určitou část *úhrnného světa idejí*.

Duchovně to znamená, že člověk má vedle smyslového vnímání a myšlenkového zpracování vnímané skutečnosti prožít také intuitivní původ svého myšlení. V této linii má také vyrůst nad pouhou autoritářskou a povinnostní morálku, a žít pak podle *morálních intuicí*. Má praktikovat *etický individualismus*, který koná dobro svobodně z vlastní vůle.

Antroposofická meditační cesta

Ve svém raném období líčí Steiner spojení s duševně-božským ještě velice myšlenkově - jako rozvážné zabývání se geometrií a matematikou. Později je však hledá v ponoření 28) Souborné vydání 4, str. 60

se do pocitově silného zakoušení symbolů, inspirací a zkušenosti jednoty. Chce - a to tvoří i základ antroposofie - podnítit *meditaci*, k níž by se člověk usilující o duši, „žák ducha“, denně na pět až patnáct minut uchýlil. Jiným způsobem, než je tomu u jógy nebo zenové meditace, začíná nikoli u jedné konkrétní polohy těla nebo techniky dýchání, nýbrž snaží se stále větší měrou o osvobození *****5

poznání od *smyslo- vosti, tělesnosti*, snaží se dokonce o osvobození poznání od lidského mozku. Cvičící zde má prostřednictvím tří stupňů imaginace, inspirace a intuice zakusit, že je jedno s Všeláskou, že je *spolustvořitelem*, nikoli *napodobitelem stvořitele*.

1. *Imaginace* zahrnuje cvičení, které má posílit základní schopnost prožívání a pozornost pro duševní stránku osobnosti. Zde si zpřítomňuje „žák ducha“ v nepřetržitě opakovaném ponoření jednu myšlenku a pokouší se nazírat její pocitový obsah *symbolicky pomocí určitého obrazu a současně „pomocí duševních a duchovních barev“* a nechat ji na sebe působit.

Meditující si má například představit růst nějaké rostliny až po květ a má rozvažovat, jak je člověk sice pohyblivější než rostlina, připoutaná k jednomu místu, ale jak je zato plný pudů a vášní. Nyní má tedy uchopit šťávu, která v rostlině koluje, jako vyjádření čistých růstových zákonů a červenou krev v žilách člověka jako výraz pudů a vášní. Pak má promyslet, jak může člověk pročistit své touhy a vášně, a má si pak představit červenou krev, ale také rudou barvu růže, jako symbol očištěných pudů. V příklonu k tradici ro- senkruciánů může cvičící to, co zpracoval, shrnout do následujícího symbolu: Černý kříž použije jako výraz zničené nízkosti pudů, věnec sedmi rudých růží okolo bodu protnutí obou břevien kříže pak má symbolizovat očištěné pudy. Pokud si pak takto zpřítomníme schopnost a úkol člověka rozvíjet se, máme tu podle Steinera *silu probouzející duši*, jakmile se oddáme v hlubokém ponoření této představě (Souborné vydání 13, str. 312).

Cvičící se však nemá pohroužit jen do takovýchto symbolů, nýbrž také do určitých vět, formulí, jednotlivých slov (nmnter) nebo do obecné myšlenky dobroty srdce. Steiner Je toho názoru, že by pak časem byl schopen vidět i mimo tato cvičení podobně imaginativně jako meditační symboly *auru*, a zakoušet tak třeba rostliny, zvířata a lidi v různých barvách a podobách podle toho, zdaje shledává užitečnými nebo spíše jen krásnými, zda se setkává s člověkem smýšlejícím nízce nebo ušlechtilé.

Imaginace, k nimž Steiner vede, jsou vizualizacemi, jak je tomu podobně i v buddhistické meditaci a křesťanském rozjímání. V hlubokém pohroužení se aktivizuje prožívání podobným způsobem, jako když si v autogenním tréninku zvolíme určitou barvu nebo symbol a necháme jej na sebe působit. Vidění aury je

"

"

"

"*****6"

však údajně pocitová synestésie, to znamená schopnost vnímat k určitému pocitu, který v nás vyvolává určitý člověk nebo předmět, také symbolickou barvu (jako například v barevném nasloucháno).

2. *Inspirace* tvoří další, druhý stupeň, na němž se medituující člověk už nesoustřeďuje na význam nebo nějaký vzorec, nýbrž se zaměřuje pouze a výlučně na duchovně duševní činnost, z níž dotyčný obraz nebo vzorec vystavěl. Má zde prožít duchovní moment jako spontánní impuls, jako *probíhající proces inspirování*. Má se naučit, jak dovolit duchovně duševní činnosti, aby vystoupila z nejhlubšího mlčení jako „vnitřní slovo“ - jak to již v 19. století označil Jakob Lober - jako „živoucí oslovení“, jako „zjevení“ z vlastní, případně všejediné vůle a myšlení. Cvičící se nemá nechat přemoci nekontrolovanými nápady, nýbrž má zakoušet to, co Steiner nazývá „naplněnost podstatou“. Jedná se o nadlidská jsoucna, od nichž člověk jakožto *pomocník světa a lidí*, který jedná na popud *vyššího světa*, přijímá pokyny zcela ve smyslu *morálních intuicí*, o nichž Steiner hovořil ve svých dřívějších spisech.

Psychologicky se na tomto druhém stupni člověk zavčlívá do kontrolované neživelnosti, která je též i základem uměleckých prožitků inspirace. Člověk připouští spontánní

příchod myšlení a chtění dobra, na něž se naladil již na prvním stupni. Čím dál méně se cítí jako iniciátor podobných myšlenek a čím dál více se cítí jako příjemce idejí, které se hlásí nevědomky. Toto údajně podpořilo Steinerův sklon považovat lidské, já“ za pouhé *jeviště*, naněmž duchová složka myslí své myšlenky a podněty v mnohosti vyšších podstat. Pak tedy může napsat i toto: „Člověk své myšlenky nechává (jako vizionář, B. G.) myslet anděly. Musíme vědět, že člověk své myšlenky nediriguje ve svém vědomí sám, nýbrž že tyto myšlenky dirigují bytosti té nejbližší vyšší hierarchie.“³⁰ Je také dále toho názoru, že člověk může sám sebe podat jako potravu těmto vyšším hierarchiím, a tím získat vysvětlení vývoje Země, na němž se podílely.

3. *Intuice* je pro Steinera třetím a nejvyšším stupněm. Na něm se člověk ponořuje ne již do imaginativních symbolů a nehledí již na inspirovanost bytosti, ale mnohem více zde jde o *sjednocení nejvyššími světotvornými jsoucnými Všelásky*. Je to pronikání do těchto jsoucen, je to bytí spolustvořitelem. Cvičící splývá se Všeláskou vyšších podstat. Nyní s nimi může spoluchtít proměnu rostlinného světa a vysílat spásné impulsy i říši zvířat, která zatím
"
"
"
".....7"

setrvává v zajetí strašlivého zápasu o bytí. Jednou popsal Steiner tuto zkušenost následujícím způsobem: „Já' se rozlilo přes veškerá bytí; splynulo s nimi.“³¹ Biograficky je to rovněž to *věčné v nás, jež* Steiner zakusil během jedné bezesné noci ve svých dvaceti letech. Psychologicky jde pravděpodobně o okamžiky odbourání hranic vlastního 'já' a okamžiky mystické jednoty, v nichž je meditující natolik absorbován tím, do čeho se noří, že zapomíná sám na sebe a cítí se v *kosmickém vědomí* nekonečný a nesmrtelný.³² Zdá se, že v mnoha pozdějších výročí se Steiner pokouší uchopit pojem intuice více než ve spisech o filozofických základech a meditačních

"

31) SV 12, str. 22.

32) K pojmu *kosmické vědomí* srovnej R. M. Bucke, Dle Erfahrung des kosmischen Bewußtseins, Freiburg i. Br. 1975. K mystickým prožitkům jednoty a jejich souvislosti s prožitky inspirace srovnej B. Grom, Religions- psychologie, Munchen-Gottingen 1992, str. 338-366.

cestách. *Intuicemi* rozumí později také veškeré nápady, které vycházejí z normálně uvědomovaných úvah, které se však stávají prostřednictvím inspirovaných imaginací a pocitu provázanosti veškerého bytí *živým myšlením* v symbolické a mytické podobě. Vezměme například úvahu, že vápník v půdě má „*duchové vlastnosti*“ a je v zimě spokojený, na jaře však plný vášní a se sklonem k ahrimanismu.

Člověk - jeho podstatné složky a jeho určení

Podle Steinera se člověk sestává ze sedmi podstatných článků či složek.

1. *Fyzické tělo*: Je vybudováno z minerálních prvků, ve které se po smrti opět rozplyne.

2. *Éterické tělo* (životní tělo): Je to vegetativní prvek, který mají svým způsobem i rostliny a zvířata. Jako architekt dává podobu fyzickému tělu a udržuje při životě orgány, takže fyzické srdce má za základ éterické srdce a stejně tak i všechny ostatní orgány. Éterické tělo by stejně jako astrální tělo a účinky „já“ mělo být vnímatelné jako aura. Člověk pokročilý v meditaci (*jasnovidec*) podle Steinera vidí i to, jak ze světového éteru plyne do éterického těla životní síla (*prana*), a poté spotřebovaná opět vyzařuje z těla ven. Éterické tělo člověka je individualizací světového éteru, *světa tvořivých sil*.

3. *Astrální tělo* obsahuje schopnost člověka mít pocity, city a vášně.

4. „*Já*“ je u Steinera duchovým jádrem, které může řídit fyzické, éterické a astrální tělo podle jejich vlastních cílů. Pokud se „já“ uchýlí do svých nejvyšších oblastí (do *duše vědomí* nebo do *duchového sebevědomí*) a otevře se svými intuicemi pravdě a dobru, „noří se do božského“. Rovná se božskému ne sice rozsahem, ale způsobem, je stejné podstaty. „Jako se má kapka k moři, tak se má „já“ k božskému. Člověk v sobě může odhalit božské, protože jeho prapůvodní podstata byla vzata z božského.“ „*Já*“ je podle Steinera

individualizací - stejně tak i oddělením vše-jediného duchového - přijímá duchový prvek jako svou potravu.

Když se pak toto „já“ otevře nad své *obvyklé vědomí* ještě i duchové mohutnosti, v člověku se rozvinou vyšší stupně jeho jsoucná, a sice:

5. *Duchové sebevědomí* (mañas): Je to duchem naplněné „já“,

nakolik oduševňuje nejen myšlení, citění a vůli vyšší oblasti (duše vědomí), nýbrž také pudovou a emocionální oblast, a tak se stává pánem nad vášněmi - zkratka: *proměněné astrální tělo*.

6. *Duch života* (buddhi): Je to éterické tělo, jak dalece je proměněno zduchovnělým ‚já‘ především díky spirituálnímu umění, například díky eurytmii.

7. *Duchový člověk* (átma): Je to fyzické tělo, jak dalece je uchopeno zduchovnělým ‚já‘. Má se tak stát obdobně, jako když při zčervenání nebo zblednutí působí ‚já‘ na viditelné tělo.

Spánek a smrt, reinkarnace a karma

Podle Steinera se v bezesném spánku odděluje astrální tělo a ‚já‘ od éterického a fyzického těla. Astrální tělo prodlévá v harmonii duševně duchového světa, od něhož odvozuje ‚já‘, a živí se tam obrazy, podle nichž pak za bílého dne utváří éterické a jím pak dále fyzické tělo.

Ve *smrti* se s astrálním tělem a ‚já‘ odděluje i éterické tělo od fyzického. Éterické tělo se pozvolna rozplývá ve všeobecném světovém éteru. Astrální tělo se očišťuje na způsob očiště (kamaloka) od svých pozemských vášní, a pak se rozpouští ve všeobecném astrálním světě. Pak vstupuje ‚já‘, oprostěno od svých nižších *slupek*, avšak s extraktem času třibení, do sedmi regionů *duchové Země* (nebe, devachan). Ve vyšších regionech proniká do záměrů a cílů, které si duchová mohutnost stanovila pozemským životem. Jako poradce oplodňuje ‚já‘ záměry duchové Země, když ze svých zkušeností s látkovým světem vypracovává pro tento nové plány. Tím se rozvíjí *íprané sebevědomí a duchové sebevědomí*.

Především si však ‚já‘ vštěpuje záměr znovu se vtělit, *reinkarnovat*, aby mohlo hmotnému bytí znovu vtělit ducha. Chce také vyrovnat jeho nevyrovnanou *karmu*, jeho *vlastnoručně stvořený osud*. Steiner se domnívá, že v něm vhléd dojmů zaviněných nedostatku probudí nutkání vést svůj budoucí pozemský život tak, „aby v osudu (karmě) téhož vyšel najevo odpovídající účinek daného nedostatku. To, co se pak v následujícím pozemském životě jeví z hlediska tohoto života jako žalostný osud ... to člověk pro sebe shledává v tomto regionu duchové Země jako v každém ohledu nezbytné“ To, co nás postihuje jako osud - ať je to postižení, nespravedlnost ze strany

mocných - je podle zákona karmy, který vyžaduje neúprosně vyrovnání za chybné jednání, nutno připsat nám samým; jsou to „následky jednání z dřívějších pozemských životů“.

Aby se člověk znovu vtělil, shromažďuje „já“ své bytostné vlastnosti a odívá je z podstaty astrálního světa novým astrálním tělem; přitom se dostává bezvědomí. Nyní doprovázejí duchová jsoucna tuto individualitu k rodičovskému páru, který jí v aktu plazení propůjčuje fyzické tělo.

Jak Steiner odůvodňuje tyto představy o reinkarnaci a karmě? Na jedné straně je toho názoru, že si lze připomenout minulé životy prostřednictvím meditace. Kromě toho lze intuitivně zažít propast mezi „pravým já“ a „obvyklým já“ a zakusit též skryté chťení, které by mělo být výsledkem předchozí inkarnace a následně dokonaného stavu očištění. Na druhé straně uvádí Steiner jako všeobecně uznatelné, teoretické vysvětlení, následující argument: Pouze naše fyzické tělo pochází od rodičů a dědí po nich pouze *vlastnosti druhu*. Přesto prý má každý člověk v duchovním ohledu svou vlastní podobu a biografii, která začíná narozením, protože každý nastupuje svou životní cestu s určitými duševními dispozicemi. Podle toho by byly geniální vlohy

Wolfganga Amadea Mozarta pouze *plody prožitků* z dřívějších životů a snah. Steiner ovšem přesto připouští, že tato úvaha není důkazem v přísném smyslu slova, nýbrž že může být plně pochopena pouze člověkem školeným v meditaci, „jehož duchové oko je otevřeno“, tedy právě a pouze prostřednictvím intuice.

Svým učením o karmě nechce člověka dovést k pasivitě a odevzdanosti osudu, nýbrž zcela opačně ve smyslu svého *etického individualismu* upomínat na to, že se člověk musí vyvíjet výše a že to také skutečně může dělat: štěstí a úspěch jsou plody dřívějšího mravního a kulturního úsilí (jako u Mozarta); utrpení je člověkem svobodně zvolená cesta a šance, jak doplnit zameškané a vyrovnat vinu. Tak například máme na nemoc pohlížet karmicky a říci si: Bolest, která vychází z fyzického těla, chce aktivizovat duševní bytostné složky. Uzdravujeme-li se, dokázali jsme to z rezervního fondu, který jsme si nastřádali dříve. Pokud na nemoc zemřeme, pak jsme přesto posílili postižený orgán pro budoucí inkarnaci. Nic není ztraceno a projevuje se: „Zákon životní síly je zákonem karmy.“ Pro antroposofii je tedy jak eurytmie, tak i komplexní medicína, léčitelstvo pedagogická práce a waldorfská pedagogika se svým důrazem na citovou a múzickou stránku snahou o prosazování harmonické *inkarnace* a o působení proti

civilizačním škodám.

Pro waldorfskou pedagogiku z toho plyne mezi jiným také zásada, že by výchova měla být zaměřena více na probouzení tělesných, duševních a duchovních schopností, to znamená na školení mohutností, spíše než na zprostředkování faktických poznatků - nebo vyjádřeno obecně pedagogicky: formální vzdělání je důležitější než obsahově-materiální. Další zásada zní: výchovné podněty nemají být uspěchány, nýbrž mají být zprostředkovány odpovídajícím způsobem podle *sedmiletí*, v nichž se člověk vyvíjí. Podle vlastního duchovného bádání Steiner soudí, že v prvních sedmi letech od narození člověka až po výměnu chrupu by dítě mělo mít možnost rozvíjet především své fyzické tělo, potom mezi výměnou chrupu a pohlavní zralostí své éterické tělo a odtud znovu až k dospělosti, tedy mezi čtrnáctým a jedenadvacátým rokem věku, své astrální tělo. Také potom se mají rozvíjet vyšší články bytosti vždy po sedmiletích. Ke Steinerově intuitivní *duchovědecké nauce o člověku* patří také názor, že se v tělesné oblasti projevují různým způsobem tři duševní síly: *myšlení* (a tím organizace 'já') se má opírat především o nervově smyslový systém; *cítění* (a s ním astrální tělo) o rytmický systém srdce a plíce - strach nebo radost přivozují například rychlejší srdeční tep - a *chtění* o látkovou výměnu - systém mohutnosti údů (protože se převádí na naše pohyby). Nemoc tedy vzniká, protože čtyři podstatné složky a tři systémy spolupůsobí ve své výstavbě a odbourávání neharmonický nebo že nějaký proces nastupuje na chybném místě. Tak je při každé nemoci narušen nějakým způsobem duševně duchovní život; příčina je komplexní, nelze ji proto hledat pouze ve viditelném poškození orgánů.

Vývoj světů a impuls Krista

Stejně jako člověk, tak se podle Steinera dělí i celková skutečnost na duchovní, duševní a fyzický svět. Duchovní kvalitu přirovnává Steiner k moři, jehož jednotlivé kapky představují jednotlivá duchem naplněná lidská 'já' (duchovní svébytnosti) a jež se individualizuje v bezpočtu nadlidských jsoucn a božstev - takzvaných hierarchií. Pod člověkem se nalézající fyzické věci jsou naproti tomu jako kry ledu, do nichž se *zhustila* část tohoto moře, stejně jako se ochlazením vody vytváří led. Jiná část tohoto moře zůstává ve vyšších jsoucnech a lidských 'já' duchová.

Steiner se na několika stech 3 stranách pokusil vyložit celkové.....32

dějiny kosmu a člověka jako vývoj z duchovna. Přitom rozděluje všechna časová období vždy na sedm etap. Tak byl například současný *stav Země* připravován třemi dřívějšími vtěleními Země a kosmu - nazývá je stavem Saturna, Slunce a Měsíce. Současnému stavu pak budou následovat tři další: stav Jupitera, Venuše a Vulkána.

Napočátku současného *stavu* Zeme byla Země ještě zcela jen duše, duch a oheň. Od nich se odštěpilo jedno světové těleso, z něhož se vyvinulo současné Slunce. Potřebovaly je totiž k přebývání ony vyšší bytosti, které by byl poškodil další vývoj Země směrem k vodnímu a zemskému živlu. Vyšší jsoucná pak ze Slunce a z Měsíce, který v té době rovněž opustil Zemi, působila zpětně na Zemi a na lidi a pomáhala jim se začleněním pevnějších částí. Když mohla vědomá duše člověka vytvořit vhodné tělo, roznítily *duchové formy* jiskrami svého ohně lidské ‚já‘, které pak tělo přijalo.

U Steinera má i hmotná skutečnost své vědomí - jenomže to je jakoby ve stavu nejhlubšího spánku. Nadto považuje i Zemi a všechna nebeská tělesa, především pak Slunce, za oživené duševně duchovními bytostmi. Nad étericko-astrálními složkami bytí pak působí na nebeská tělesa ještě vyšší jsoucná. Tak píše Steiner o Slunci: „S fyzickým slunečním světlem plyne na Zemi teplá láska božstvf ‘ - a míní to nikoli pouze obrazně a metaforicky, nýbrž do slova a do písmene. Ze Slunce vycházely a vycházejí směrem k Zemi záchraně impulsy.

To bylo nezbytné. Neboť jak duchové bytosti, tak také lidé se nevyvíjeli vždycky přímočaře, nýbrž kolísali mezi zhmotněním a zduchovněním. Tak způsobili *nerovnoměrně se vyvíjející* bytosti neboli *luciferičtí duchové*, kteří působí ve svém opojení vlastní svobodou proti *slunečním duchům*, že se člověk sice v lemurské době od určitých sil osvobodil, ale také se stal schopným omylů a zla. Tato *luciferská událost*, kterou Steiner ztotožňuje s pádem člověka podle třetí kapitoly Geneze, člověka zapletla do pozemské materiality více, než mu bylo předurčeno. Jeho fyzické tělo se stalo napadnutelné nejen chorobami a smrtí, ale zhoustlo natolik, že hrozilo nebezpečí, že už nebude schopno vtělit lidské duše. A tu zasáhl ze Slunce *impuls Krista* a přispěl prostřednictvím osvětlení k harmonizaci těla a mysli. Kristus neboli Logos představuje pro Steinera obzvlášť vysokou individualizaci duchovní složky, totiž *vůdčí sluneční bytost*, popřípadě souhrn duchů světla a lásky (Elohim), kteří se po oddělení Slunce od Země usídlili na Slunci. Svým vtělením a obětí na Golgotě přišla

tato sluneční bytost na Zemi a nyní působí zevnitř jakožto *Duch Země*.

Od Golgoty působí impuls Krista proti luciferskému a ahrimanickému vlivu. Ahrimanickými nazývá Steiner ty mocnosti, které se snaží zničit veškerý svobodný rozvoj, protože všechno řídí podle *míry, počtu a váhy*, a chtějí tak veškeré bytí proměnit v kosmický stroj, zatímco luciferické mocnosti představují bezuzdné úsilí po dosažení svobody. Ahrimanický prvek sice přispěl k moderním vědám, avšak vedl též k materialismu.

Impuls Krista osvěžil fyzické tělo člověka natolik, že se zemřelí mohou opět inkamovat, takže lidstvo v důsledku toho nemusí vymřít. Impuls působí během spánku na astrální tělo a na ‚já‘. Kromě toho na sebe vzal *objektivní účinky* viny, tedy škodlivé následky pro vývoj světů, kterým by pachatel nemohl sám učinit zadost. *Subjektivní karmu*, osobní a pozemské následky pro sebe sama však člověk musí nést a vyrovnat sám.

Kdo hledá nábožensko-kultické prožívání impulsu Krista, obvykle se přidá ke *Společenství křesťanů*. To bylo založeno v roce 1922 evangelickými teology Friedrichem Rittelmeyerem a Emilem Bočkem, kteří využívali Steinerových podnětů a rad. Křesťanské společenství slaví - jako *obnovená mystéria* - sedm svátostí a církevní rok obohacený prvky jednotlivých ročních dob. Toto vše antroposofie pouze podněcuje, sama však zůstává nezávislá.

To, co říká Steiner o Ježíši, přejímá z větší části z evangelijních podání, která však vykládá ve svém zcela antroposoficko-duchovědném smyslu. Také je však doplňuje o *Páté evangelium* s údaji o Ježíšově vývoji mezi jeho dvanáctým až třicátým rokem věku.

Tak například učí, že byli dva chlapci jménem Ježíš, jeden měl Zarathuštrovo ‚já‘, druhý opět navýsost láskyschopnou, avšak světa neznalou podstatu Buddhovu. Při návštěvě dvanáctiletého v chrámu oba splynuli v jedno, aby pak tento Ježíš při svém křtu Janem Křtitelem přijal od Slunce svou

kristovskou podstatu. Lazara probudil nikoli ze smrti, nýbrž ho povolal zpět ze zasvěcujícího spánku, to znamená, že vykonal veřejné slavení mystéria - a ještě mnoho dalšího. Ve všech těchto výpovědích čerpá z pramene, který je podle jeho názoru jediný směrodatný: z *bezprostředního nadmyslového vědomí* svých meditací a z *bádání Akaša*. Kronika Akaša je mu (podobně jako

již teosofce H. Blavatské) určitým druhem světové paměti, v níž mohou pokročilí zasvěcenci číst minulost.

Oproti tomuto zdroji poznání mu skýtají čtyři tradiční evangelia pouze dodatečné potvrzení: „... že tedy ani Janovo, ani ostatní evangelia nejsou zdroji jejího (tedy antroposofického, B. G.) poznání, to zde musí být silně zdůrazněno. To, co lze dnes vybádat bez historického potvrzení, to je zdrojem antroposofického poznání... Co jsme schopni odečíst z věčné kroniky, kroniky Akaša, to je nám zdrojem duchovního bádání. Existuje možnost poznat to, co se přihodilo, bez vnějšího potvrzení.“ Tím Steiner rozšiřuje své původní pojetí intuice ve smyslu *nových zjevení*, tak jak se k nim odvolávají antroposofové od Jakoba Lorbera až po Gabrielu Wittek. Tím si osobuje právo nahradit křesťanství, které považuje za zdogmatizované, příliš právnické a vnějškové, esoterickým, niterným křesťanstvím, které jedině dnes odpovídá možnému poznání ducha.

Pocta a kritické otázky

K celkovému hodnocení antroposofie bych chtěl stručně poznamenat následující: Nemálo lidí vděčí antroposofii za mnohé - za praktické reformní ideje, meditační školení a světový názor, který oslovuje jejich idealismus, oživuje jejich ochotu k zodpovědnosti a zprostředkovává jejich smyslové naplnění. Humanitární úsilí mnoha antroposofických lékařů a léčebných pedagogů, ale též pedagogické nasazení waldorfských učitelů, kteří nejednou ve službě „své“

Škole přinášejí finanční oběti, to vše si bezpochyby zaslouží ocenění. Jako církevně angažovaný křesťan vidím v antroposofii - přestože relativizuje bibli a vykládá biblickou víru esotericko-východním způsobem - spojence ve snaze o překonání materialismu, v zápase proti ničení přírody a v hledání duchovně určovaného životního způsobu. Je pro nás samozřejmě také závažným otazníkem, zda se v našich církvích neprojevuje politováníhodný schodek životnosti a vnímavosti. Přesto však je možné snažit se o společné humanitární a duchovní ideály z různých východisek, a člověk musí mít možnost být o těchto svých základních východiscích přesvědčen. Proto pramení i následující kritické otázky z hledání přesvědčivého světového názoru, nikoli z pohrdání nebo dokonce nepřátelství. Kritický pohled se tu bude věnovat třem tematickým okruhům: 1.35

Disponuje antroposofie vlastní *nadsmyslovou* metodou poznání ohledně humanitněvědeckých otázek? 2. Co si myslet o jejím pojetí vztahu těla a duše, o reinkarnaci a karmě? 3. Hledí správně na vztah člověka a božské skutečnosti?

1. Nauka o člověku na základě vlastního „nadsmyslového“ poznání?

Ohledně medicínských, léčebně pedagogických, waldorfsko pedagogických a jiných reformních myšlenek je třeba se zeptat, zda tu nejsou Steinerovy podněty, které mohou obsahovat mnoho správných momentů, avšak vyjádřených v hranicích své doby a svého autodidaktického vzdělání, povyšovány na nezměnitelné články víry, pokud je hodnotíme jako výsledek vlastního, *duchovédného, nadsmyslového* bádání, které je ve sporných případech nadřazováno akademickým vědám. Může to sice uspokojit touhu mnoha lidí po uzavřeném obrazu člověka a světa - avšak má antroposofie skutečně na základě vlastního meditačního školení *spolehlivou humanitní a přírodovědnou metodu poznání*? Může poznat prostřednictvím své meditace a intuice příčiny endogenních depresí a schizofrenie - a pokud ano, proč to tedy neudělala? Může prostřednictvím antroposofické medicíny bojovat proti původci rakoviny nebo oslabení imunitního systému (AIDS) tak účinně, jak by bylo žádoucí, nebo je u toho všeho odkázána, tak jako celý svět, na vědecké experimenty? *Esoterická psychologie*, pedagogika nebo fyzika není nikdy doložitelným poznatkem; kdo nebere na vědomí metody a kritéria hlavních směrů vědy, může činit pouze paravědecké nebo pseudovědecké výpovědi.

Dovede dnešní antroposofie přiznat, že například Steinerova nauka o čtyřech temperamentech - sangvinickém, melancholickém, cholericckém a flegmatickém - je příliš předvědecká a nerozlišená? Že žádný pedagog nemůže souhlasit s jeho doporučením, aby posadil vedle sebe žáky s totožným temperamentem, neboť se tak údajně obrušují jednostrannosti, protože se pak prý dva sangvinici přesytí své upovídánosti a dva cholericci opět vzájemně své výbušnosti, takže se nakonec totožné uzdraví samo sebou - což je sice homeoratický, nikoli však psychopedagogický princip? Lze přiznat, že Steiner vměstnal své ideje o tvorbě fantazie, výchově citů, napodobování a školení

paměti do sedmiletého schématu, které je pro vědeckou vývojovou psychologii nepřijatelné¹ a které následuje zcela jiné vůdčí myšlenky, totiž jeho učení o podstatných složkách a mytický názor: „Všechno, co je přiřazeno času, je řazeno podle míry a přirozenosti počtu sedmi?“² Neudělalo by těmto kdysi kladným podnětům dobře, kdyby dnes byly domyšleny v osvobození od těchto ideologických tlaků, a otevřely se tak jiným impulsům? Proč se například waldorfská pedagogika uzavírá Montessoriho pedagogice, Orffovské škole nebo tvořivé pedagogice, kterým nemůže nikdo vytýkat materialismus? V každém případě to pociťuji jako dogmatické sebespoutání, když mi antroposofové vysvětlují, že Steinerova waldorfská pedagogika spočívá na jeho zvláštním poznání, a já si tedy musím počkat, až se snad po letech i u mě dostaví „prožitek pravdy“. Jako církvi náležející křesťan se

1 Srov. H. Ullrich, Waldorfpädagogik und okkulte Weltanschauung, Weinheim 1986.

2 Přednáška z 30. 8. 1909. **35**

cítím být svobodnější a dovolím si volit ze Steinerových myšlenek jednotlivé podněty, dovolím šije i kritizovat a doplňovat, jak to přibližuje i probíhající vědecká diskuse.

Mnohé výpovědi, které Steiner učinil z imaginativní a intuitivní meditace, mohou obsahovat v předvědecké formě i správné momenty. To, co však tvrdí o éterickém těle člověka a o světovém éteru, v němž může číst badatel kroniky Akaša, je veskrze nedoložitelné. V každém případě je jisté, že Steinerovo bádání Akaša neumožnil ani jeden jediný archeologický objev.

2. Vztah tělo - duše, reinkarnace a karma

Steiner má pravdu, když zdůrazňuje, že obsah našeho poznání není výsledkem tělesných mozkových procesů. Ale nejde tu o přílišnou antimaterialistickou horlivost a rozpor vzhledem k výzkumu spánku a meditace, když zde tvrdí, že v bezesném spánku a inspirované meditaci neslouží mozek duchovoduševním podstatným složkám jako nic víc než pouhý nástroj?³ Neučí zde extrémnímu *dualismu duše a těla* a spiritualismu tam, kde dnešní psychosomatika předpokládá vzájemné působení mezi prožíváním a mozkovým procesem, a tím se lépe vypořádává s jednotou duše a těla?

Steiner tak totálně psychosomatizuje zdraví a nemoc, protože je vidí jako plně závislé na duchovo-duševním j soucnu každého člověka. Připouští stěhování duší, při němž si ‚já‘ a astrální tělo při sestupu do pozemského života přinášejí s sebou *myšlenkovou zásobu*, a z ní pak díky astrálnímu tělu vytvářejí mozek. ‚Já‘ a astrální tělo si přitom volí rodičovský pár, který má zplodit fyzické tělo. Tak závisí náš mozek, naše fyziognomie a naše dědičné faktory na našem prenatalním jsoucnu; nemoc a duševní postižení pramení vposledku z nedostatečné přípravy inkarnace a z dřívějšího nezájmu o tělesnou složku. Podle Steinera tvoříme po přestavbě fyzického těla v prvních sedmi letech života naše vlastní tělo, což se projevuje v proměnách postavy a tvorbě druhých zubů, a bylo by mylné předpokládat působení dědičných faktorů za rámec tohoto období - vyjma případu, že by bylo podmíněno karmou.⁴ Z tohoto pohledu tedy spočívá tělesné

3 SV 13, str. 319

4 SV 317, str. 15

onemocnění na duševní poruše. Doslova: „V nemocném těle vězí zničená duševní složka, která zakusila nesprávný vliv, luciferický nebo ahrimanický.“⁵ Toto může budít důvěra, že je člověk, jak Steiner říká, *pánem osudu* a že je spoluzodpovědný za světový proces. Může to vycházet vstříc touze člověka po tom, aby byl sám strůjcem svého štěstí. Ale učiníme tím zadost utrpení, které není člověkem dobrovolně zvoleno a zapříčiněno? Nevylučujeme tak již předem, že vůbec takové utrpení existuje?

Co tedy vlastně hovoří pro učení o reinkarnaci a karmě? Psychologicky je nelze vyloučit, ale není žádný důvod, proč je přijímat. Neboť vědecká psychologie vysvětluje biografii lidského jedince velice úspěšně ze součinnosti vloh, cizí socializace a svobodné sebesocializace. Filozoficky proti ní hovoří to, že tělo není jen vnější „obal“ pro „já“, nýbrž k „já“ prostě náleží. Právě tak i to, že bychom už nebyli svobodní, kdybychom se *museli* zdokonalovat a výše vyvíjet pod tlakem karmy, jak je to obsaženo ve Steinerových předpovědích ohledně osudu lidstva a kosmu. Teologicky pak stojí výkonnostní a odplatové myšlení nauky o karmě v protikladu k Ježíšovu poselství o Božím milosrdenství, které daruje dělníku jedenácté hodiny plný denní plat (Mt 20, 1-16), a tím ze srdce rádo upouští od karmy.

3. Rozplynuté lidské Já' a pluralizované božství

Základní kritická otázka se týká pojetí lidského „já“ aBožího, ty'. Steiner velice správně vidí, že duchovní poznání a láskaje uchvácení a inspirování se pravdou a dobrem. Nechápe však lidské „já“ příliš málo osobně, když je popisuje jako organismus, který je budován (vyživován) duchovními impulsy? Pokud je označuje jako pouhé *jeviště* jiných jsoucen (andělé s námi spolumyslínaše myšlenky) a hledí na něj jako na určité množství myšlenek vše-jediného duchovna, když (vrdí: „Nikdy nesmím říci, že můj individuální subjekt mys-
lí“⁶

Je takovéto „já“ ještě vůbec *samostatné* a nezastupitelné - nebo je to pouze průběžná podoba duchovního jsoucná, podobně jako se to podává v buddhistickém učení o ne-já (an-átman)? A má-li být toto „já“ jednou kapkou v moři ducha, která se individualizuje ve vícero jsoucnech a zhušťuje se - skrze emanaci - až k hmotné

5 R. Steiner, Die Offenbarungen des Karma, Domach 1985, str. 189.
6 SV 4, str. 60.

"

"

"

.....39"

podobě, existuje pak ještě božská skutečnost, která by byla ze své strany *samostatná* a oslovitelná v modlitbě jako nadlidské ‚ty‘? Je to ještě vůbec při tomto panteistickém a plurálním pojetí božství myslitelné?

Steinerovo filozofické zdůvodnění provokuje řadu námitek. Nepřijímá v pojmově realistickém chybném závěru vědění, že myšlení samo o sobě existuje bez ‚já‘, bez subjektu - jestliže přece myšlení existuje pouze jako činnost myslícího (ať už je to Bůh nebo člověk)? A nezneuznává základní rozdíl mezi lidským a božským myšlením? Lidské myšlení je přece *sebestvořitelské* pouze tak dalece, nakolik může aktivně z dílčích pozorování tvořit univerzální pojmy a používat apriorní názorové formy (prostor, čas) a kategorie (jako je jednota, mnohost, kauzalita). Přitom myšlenky pouze *objevuje*, zatímco božský prapůvod je vymýšlí a vytváří. Člověk také vnímá ve své zkušenosti svědomí pouze platnost hodnot, jako je spravedlnost a láska, zatímco božský prapůvod jimi Člověka volá. Lidské myšlení ví, že za sebe vděčí jinému: Stvořiteli.

Tento prapůvod se však nemůže rozdělit do množství duchových bytí, neboť tato by se vzájemně vymezovala, takže už by prapůvod nebyl nekonečný. Sám také nemůže vstoupit do rodícího se světa, jinak už by nebyl prapůvodem rození. Pokud Steiner říká, že se zhušťuje až k hmotnému - nematerializuje zde jakýmsi způsobem vzduch? Nematerializuje také *Krista*, když mu vykazuje místo na Slunci?

Zde se mi zdá být přesvědčivější biblický pohled, jak jej

jednou vyjádřil Romano Guardini: „Člověk je ‚já‘ protože ho Bůh (jako Stvořitel) činí svým ‚ty‘.“ Augustin tento pohled popisuje jako meditační zkušenost, když píše: „Jsi pro mne niternější než to, co je pro mne nejnitemější, a vyšší než to, co je pro mne nejvyšší.“

Ve světonázorovém ohledu zejí mezi antroposofií a křesťanstvím církve nepřekonatelné protiklady. Navzdory tomu se mohou obě strany ve svém hledání a ve svých záměrech navzájem ctít a pokoušet se vzájemně se lépe pochopit. Více dialogu a pochopení bude možné dosáhnout tehdy, až křesťané angažovaní v církvi překonají neznalost a předsudky, které u nich nezřídka převládají. Větší pochopení poroste i tehdy, pokud na druhé straně antroposofové zrevidují ve svých řadách rozšířené paušální předsudky ohledně údajné dogmatické víry, zprávnictění a materialismu zkosnatělého církevního křesťanství. Pokud se nebudou pokládat za jedinou alternativu k dnešnímu materialismu, nýbrž uznají také duchovní, liturgické a teologické vklady, které žijí v církvi - od meditačního hnutí až po teologii osvobození.